

Wprowadzenie

(do książki pt. *Pod szatą Karmelu. Kościół i klasztor Ojców Karmelitów w Trutowie na ziemi dobrzyńskiej i okolica*, nakładem WEiW „Verbum”, Trutowo-Brodnica 2016, ss. 362, zdj. kolorowe, ISBN 978-83-65394-07-1, rec. przedwydawnicza: dr hab. Zbigniew Zyglewski, prof. UKW)

W spisie świętych i błogosławionych Karmelu jest m. in. św. Szymon Stock. Żył on w XIII wieku i w Zakonie Karmelitańskim doszedł do funkcji generała, czyli głównego przełożonego wszystkich karmelitów. Według tradycji św. Szymon w nocy z 15 na 16 lipca 1251 r. w klasztorze Ayelsford w Anglii modlił się do Matki Bożej, prosząc o wsparcie wobec trudności, jakie piętrzyły się przed Zakonem, od niedawna działającym w Europie. Wówczas Maryja ukazała się zakonnikowi, mówiąc: „*Przyjmij, najmilszy synu, Szkaplerz twego Zakonu jako znak mego braterstwa, przywilej dla ciebie i wszystkich karmelitów. Kto w nim umrze, nie zazna ognia piekielnego. Oto znak zbawienia, ratunek w niebezpieczeństwach, przymierze pokoju i wiecznego zobowiązania*”. Trzeba w tym miejscu dodać, że przed tym widzeniem, szkaplerz dla karmelitów był zwykłym odzieniem, zakładanym na habit dla ochrony w czasie pracy. Tę szatę, z okrągłym wycięciem pośrodku, zakładało się przez głowę tak, że z jednej strony opadała ona na piersi, z drugiej zaś na plecy. Dlatego też ta szata dla karmelitów jest Szkaplerzem i dzisiaj, tyle, że o specjalnej wymowie i znaczeniu. Z tego też powodu świadomie prezentowanej tu pracy nadaliśmy tytuł „*Pod szatą Karmelu*”, bowiem pod tą właśnie szatą dokonuje się nie tylko codzienna praca nad torowaniem dla ludzi drogi do Nieba, ale również praca, nierzadko wprost fizyczna, po to, aby Dom Boży podobał się nie tylko ludziom, ale przede wszystkim Najwyższemu.

W 2017 r. kościół i klasztor trutowski obchodzić będzie 300-lecie fundacji. Z tej okazji przeprowadzone zostały kosztowne prace renowacyjne w całym zespole kościelno-klasztornym i jego otoczeniu. W planach są dalsze, ambitne zamierzenia. Z okazji Jubileuszu kościoła i klasztoru z inicjatywy Ojca Przeora Aleksandra Pikora przygotowano tę publikację, która ma przybliżyć i upowszechnić dzieje wsi szlacheckiej oraz karmelitańskiego klasztoru i parafii pw. św. Anny w Trutowie na historycznej ziemi dobrzyńskiej z uwzględnieniem najbliższej okolicy Trutowa, tj. przede wszystkim dzisiejszej gminy Kikół. Dodatkowa okoliczność związana z datą wydania tej książki wynika z faktu, że w 2016 r. przypadła 70. rocznica powrotu karmelitów do Trutowa w roku 1946, po wyrzuceniu ich przez Rosjan w 1864 r., po upadku styczniowej insurekcji.

Trzystuletnie dzieje fundacji w Trutowie należy podzielić na trzy istotne okresy: 1717-1864 (od aktu fundacji aż do skasowania klasztoru przez Rosjan po upadku powstania styczniowego), 1864-1946 (funkcjonowanie parafii – z przerwą w okresie drugiej wojny światowej – obsługiwaną częściowo przez księży diecezjalnych), 1946-2016/2017 (70-letni okres posługi karmelitów w miejscu pierwotnej fundacji). Rosjanie w 1864 r. spośród czterech istniejących na ziemi dobrzyńskiej klasztorów: franciszkanów w Dobrzyniu nad Wisłą, bernardynów w Skępem oraz karmelitów w Oborach i Trutowie zamknęli klasztory w Dobrzyniu, Skępem i Trutowie, z Obór natomiast czyniąc tzw. klasztor etatowy, czyli miejsce internowania księży zakonnych i diecezjalnych za udział w powstaniu styczniowym i popieranie ruchu patriotycznego w latach 1861-1863. Mimo próby zamknięcia klasztoru w Oborach w 1905 r., zgromadzenie karmelitów oborskich, dzięki zapobiegliwości o. Dionizego Mierzwickiego i właściciela Ugoszcza Antoniego Borzewskiego, ostało się. Franciszkanie do Dobrzynia nad Wisłą nigdy nie wrócili; bernardyni do Skępego powrócili dopiero w 1933 roku¹, zaś karmelici trutowscy musieli czekać aż 72 lata, czyli blisko trzy pokolenia, aż do roku 1946.

¹ M. Krajewski, *Skępe. Zarys dziejów i obraz współczesny*, Rypin-Skepe 1996, s. 50.

Parafia i klasztor nie posiadała dotąd w formie oddzielnego druku wydawnictwa monograficznego. Próby upowszechniania historii Trutowa podejmowali przed wojną korespondenci ogólnopolskich i regionalnych (płockich i kujawskich) gazet². Po drugiej wojnie światowej raczej nie było zainteresowania zespołem kościelno-klasztornym w Trutowie. Dopiero w latach 80. XX wieku ukazał się materiał popularnonaukowy we wrocławskim „Biuletynie Przewodnickim PTTK”³, zaś w ostatnich latach wydano dwie tzw. składanki informacyjno-promocyjne (foldery) autorstwa piszącego te słowa⁴. Kościół i klasztor trutowski został skrótowo opisany w katalogach zabytków z drugiej połowy XX wieku⁵, a także w katalogu z serii „*Corpus inscriptionum Poloniae*”⁶. W 1997 r. w Krakowie ukazała się praca Rafała Roga o klasztorach karmelitańskich w Polsce, w której znalazł się także rozdział dotyczący Trutowa, jednak bez koniecznego aparatu naukowego⁷. Ostatnio w „Studiach Włocławskich” ukazała się rozprawa ks. dra Henryka Witczaka pt. *Z dziejów fundacji Jana Rętwińskiego w Trutowie*⁸.

Prezentowana praca powstała na podstawie kwerendy źródeł archiwalnych, głównie z zasobu Archiwum i Biblioteki Prowincji Polskiej Karmelitów w Krakowie – „Na Piasku”, Archiwum Klasztoru w Trutowie, archiwów diecezjalnych w Płocku i Włocławku (jako że parafia Wola, a potem Trutowo w różnych okresach należały do tych diecezji); badań zabytków ikonograficznych i epigraficznych kościoła, klasztoru i cmentarza (przykościelnego i parafialnych w Trutowie i Woli); kronik klasztoru i Karmelickiej OSP; prasy (głównie XIX i pierwszej połowy XX wieku) oraz literatury przedmiotu, zarówno XIX-wiecznej, jak też współczesnej. O początkach fundacji informowały dwie tablice, umieszczone w prezbiterium kościoła nad wejściem do obydwu zakrystii: wschodniej i zachodniej. Wisiały one jeszcze w 1967 r., kiedy współczesną kronikę kościoła i klasztoru zaczął prowadzić, próbując przy tym odtworzyć dzieje Trutowa, ówczesny przeor o. Spirydion Kazimierz Pityński. Dziś nie ma po nich śladu, nie wiemy także, kiedy zostały stamtąd usunięte i jaki spotkał ich los⁹. W Archiwum Diecezjalnym we Włocławku, w zespole Archiwum Kurii Diecezjalnej we Włocławku zachował się jeden poszyt zatytułowany: „Akta Klasztoru Ojców Karmelitów w Trutowie”, gdzie jest m. in. złożona w dniu 30 listopada 1921 r. przez ks. Józefa Markowskiego, proboszcza parafii Sumin, a jednocześnie administratora (kommendarza)

² Lipno, „Kłosy” 1872, nr 384; W. Leonowicz, *Listy o naszych zabytkach budowlanych. Kościół i klasztor karmelicki w Trutowie* (1), (cyt. dalej: W. Leonowicz, *Kościół i klasztor*), „Korespondent Płocki” 1887, nr 15, 18; s. 307; *Lipnowskie pełne uroczych zakątków*, „Głos Nieszawski” 1938, nr 76.

³ M. Krajewski, A. Szczepański, *Zabytkowy zespół klasztorny w Trutowie*, „Biuletyn Przewodnicki PTTK”, nr 55: 1988, s. 2-9.

⁴ M. Krajewski, *Kościół i klasztor Ojców Karmelitów w Trutowie*, Rypin 1999 oraz Idem, *Kościół i Klasztor Ojców Karmelitów w Trutowie zaprasza* (Trutowo 2014); <http://miroslawkrajewski.blog.onet.pl/2014/11/05/kolejne-wydawnictwa-regionalne-dobrzyńskiego-wdawnictwa-verbum/17> I 2016.

⁵ J. Z. Łoziński, A. Miłobędzki, *Atlas zabytków architektury w Polsce*, opr. kartogr. W. Szczawiński, Warszawa 1967; *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, t. 11: *województwo bydgoskie*, pod red. T. Chrzanowskiego i M. Korneckiego, z. 9: *powiat lipnowski*, inwent. przepr.: R. Brykowski, I. Galicka i H. Sygietyńska, Warszawa 1969; M. Krajewski, A. Mietz, *Zabytki ziemi dobrzyńskiej. Przewodnik bibliograficzny*, Włocławek 1996.

⁶ *Corpus inscriptionum Poloniae*, t. 4: *województwo wrocławskie*, z. 2: *ziemia dobrzyńska*, wyd. A. Mietz, J. Pakulski, Włocławek-Toruń 1987 oraz *Corpus inscriptionum Poloniae*, t. 4: *województwo wrocławskie*, z. 2: *ziemia dobrzyńska. Suplement*, wyd. A. Mietz, *Miscellanea do dziejów ziemi dobrzyńskiej*, t. 2, Rypin 1995.

⁷ R. Róg, *Karmelici, Duch – historia – kultura*, Kraków 1997, s. 160-170.

⁸ H. Witczak, *Z dziejów fundacji Jana Rętwińskiego w Trutowie*, „Studia Włocławskie” t. 18: 2016, s. 423-450.

⁹ Archiwum Klasztoru w Trutowie (cyt. dalej; AKT), *Kronika Klasztoru i Parafii OO. Karmelitów w Trutowie* zaprowadzona dnia 8 kwietnia 1867 r., t. 1 (cyt. dalej: *Kronika klasztoru*), s. 1.

parafii Wola-Trutowo informacja pt. „Krótki rys historyczny parafii wolskiej i klasztoru w Trutowie”, stanowiąca odpowiedź na polecenie Kurii z 19 listopada tego roku (nr 3686)¹⁰.

We wstępie wyjaśnienia i sprostowania wymaga pisownia nazwiska dobrodzieja i fundatora klasztoru i kościoła w Trutowie, Jana Rętfińskiego, który ustanowił tę fundację bynajmniej nie *ad honores*. Skoro nazwa wsi rodowej *Rętfiny* (bądź niekiedy wcześniej – *Rentfiny*) w okresie staropolskim, ale także jeszcze około roku 1920 r. pisała się jako *Rętfiny* (które liczyły wtedy 481 ha gruntów i były własnością Stanisława Noskowskiego), jej właściciele piszący się jako „Rętfińscy” muszą pozostać dalej Rętfińskimi, a nie, jak chce tego współczesna literatura, „Rętwińskimi”¹¹. Kwestię tę wyjaśniamy szerzej, powołując się m. in. na pracę A. Bilińskiego pt. *Szlachta ziemi dobrzyńskiej za ostatnich Jagiellonów* (Warszawa 1932) w rozdziale dotyczącym Trutowa i jego właścicieli. W tym miejscu podamy już, że na jednej z dwu tablic poświęcająco-objaśniających z II połowy XVIII wieku (wspomnianych wyżej), które wisiały jeszcze w II połowie XX wieku w prezbiterium trutowskiego kościoła, nazwisko fundatora podano jako Rętfiński. Pamiętajmy także, że jeden z najwybitniejszych, XIX-wiecznych historyków Kościoła na ziemi dobrzyńskiej, ks. Maciej Smoleński w swoim dziele pt. *Cztery kościoły na ziemi dobrzyńskiej* (Lwów 1869), mając przedtem dostęp do bogatej jeszcze wtedy biblioteki Klasztoru w Oborach, wszystkich Rętfińskich (także i „naszego” Jana) *ex professo* pisał właśnie jako Rętfińscy¹². Rętfińscy Jan i Maciej, pisani przez „f”, występują również w aktach zespołu archiwalnego w Archiwum Diecezjalnym we Włocławku¹³.

Fundowany ponad sto lat później w stosunku do Obór klasztor trutowski, z należą estymą urzekał jeszcze 50 lat temu swoją wyjątkową ustronnością. Pisał o tym w 1968 r. krakowski historyk sztuki, prof. Tadeusz Chrzanowski: „*Trutowo. Klasztor nie klasztor, w gruncie rzeczy półklasztor, w którym jedynie dwóch ojców sprawuje służbę Bożą. Mimo ogromnego kroku naprzód, jakiego w ostatnich latach dokonano w zakresie dróg bitych w powiecie, Trutowo należy nadal do tych ostatnich, prawie niedostępnych wiosek. Pojechać tam samochodem można po tygodniowej słonecznej pogodzie, albo natychmiast po przelotnym deszczu. Słońce wyprąza, zastaje, błotniste wyboje i chroni wóz przed zatonięciem, przelotny deszczyk natomiast ścina na chwilę przynajmniej piasek, chroniąc przed zagrzeniem. W tym odludziu, również na wzgórzu, stanął w połowie XVIII wieku klasztor*”¹⁴.

*

Ex officio należy dodać, że ukazanie się tej pracy zamyka pewien projekt wydawniczy autora, obejmujący wydane w 2016 r. we wspólnej formie edytorskiej trzy książki: o gminie Zbójno i okolicy, o Sanktuarium Matki Bożej Bolesnej w Oborach oraz o kościele i klasztorze

¹⁰ Archiwum Diecezjalne we Włocławku (cyt. dalej: ADW), Akta Kurii Diecezjalnej we Włocławku. Zakony. Akta Klasztoru OO. Karmelitów w Trutowie (cyt. dalej: Akta karmelitów w Trutowie), sygn. AKDWł. I, 10, k. 1.

¹¹ Archiwum Wydziału Ksiąg Wieczystych SR w Golubiu-Dobrzyniu, Księga Hipoteczna Rętfiny.

¹² Także i autor tej pracy uległ współczesnym sugestiom i w *Nowym słowniku biograficznym ziemi dobrzyńskiej* (t. 2: 2014, s. 237) użył mylnie pisowni „Rętwiński”. Zresztą w wielu innych opracowaniach niewłaściwie utrzymała się pisownia „Rętwińscy”, zaś w *Encyklopedii kościelnej*, wyd. M. Nowodworski, A. Zaremba, S. Biskupski, t. 19, Warszawa-Płock-Włocławek 1873-1933, s. 607 z kolei mylnie podano jako „Rytwiński”, a nawet we współczesnej literaturze spotykamy mylną pisownię tego nazwiska, np. A. Hermann, *Dolina Lubianki*, „Kujawy i Pomorze” 2007, nr 5, s. 21 – jako „Retwiński”. R. Róg, *Karmelici...*, s. 162 – nie będąc pewien pisowni dobrodzieja Trutowa – podał: „*Szlachcic z ziemi Dobrzyńskiej, niejaki Jan Rętwiński (Retfiński), urodzony ok. 1657 r.*”, w drugim przypadku przez „e”, a nie „ę”.

¹³ ADW, Akta karmelitów w Trutowie, sygn. AKDWł. I, 10.

¹⁴ T. Chrzanowski, *Krzyżackie pogranicze. Ziemia dobrzyńska*, „Tygodnik Powszechny” 1968, z 12 V.

w Trutowie¹⁵. Książka została uzupełniona materiałem przygotowanym przez Wydział Rozwoju Lokalnego i Promocji Starostwa Powiatowego w Lipnie, tj. rozdział II oraz zdjęcia w części ikonograficznej, we fragmencie zatytułowanym „Zabytki okolicy”, sygnowane źródłem oraz skrótem SP-L).

Autor zdaje sobie sprawę, że oddawana do rąk Czytelników publikacja nie jest monografią *sensu stricte*, bowiem jej celem jest przede wszystkim popularyzacja dziejów zespołu klasztorno-kościelnego, istniejącego od trzystu lat konwentu zakonnego oraz życia duchowego i społecznego parafii trutowskiej pw. św. Anny.

Autor

w dniu 20 września 2016 r.

¹⁵ *Oborzańskie Sanktuarium Matki Bożej Bolesnej Pani i Królowej Ziemi Dobrzyńskiej, Kraków-Obory-Brodnica 2016, ss. 296, zdjęcia kol., ISBN 978-83-65394-06-4, rec. dr hab. prof. nzw. Anna M. Stogowska; Okolica z „Dobrzyńską Częstochową”. Gmina Zbójno koło Obór w ziemi dobrzyńskiej, zwanej Dobrą Ziemią, Brodnica-Zbójno-Obory 2016, ss. 546, zdjęcia kol., ISBN 978083-65394-02-6, rec. dr Andrzej Graczkowski oraz prezentowana praca.*